

Тенденції українського ринку праці під впливом світової фінансової кризи

Н. ЗІНКЕВИЧ,
Державний центр зайнятості
Міністерства праці та соціальної політики України

У статті аналізується стан ринку праці України в умовах кризи, досліджуються фактори зменшення зайнятості та зростання безробіття, шляхи мінімізації впливу негативних наслідків світової фінансової кризи на сферу докладання праці.

В статье анализируется состояние рынка труда Украины в условиях кризиса, исследуются факторы уменьшения занятости и роста безработицы, пути минимизации влияния последствий мирового финансового кризиса на сферу приложения труда.

In this article are analyzed the condition of the labor market of Ukraine in crisis period, the factors of reducing employment and growing unemployment, the ways of minimizing the influence of the global financial crisis.

Ключові слова: світова фінансова криза, ринок праці, соціальний захист, мінімізація негативних наслідків кризи.

Сучасна криза має системний характер: її наслідки позначилися на економіках більшості країн світового співтовариства, включаючи Україну. Приналежність України до системи світової торгівлі на тлі накопичення проблем у країнах-імпортерах української продукції з одного боку та складні впровадження прогресивних технологій, низька ефективність фінансових інститутів — з іншого зробили вітчизняну економіку особливо вразливою. Орієнтація вітчизняного експорту на сировинну продукцію та продукцію первинної переробки (деревина, металопродукція, мінеральні добрива) за зниження попиту на них призвели до різкого скорочення обсягів валютної виручки, простоїв на багатьох металургійних підприємствах.

Аналізу розвитку ринку праці під впливом світової фінансової кризи, заходів щодо мінімізації її негативних наслідків присвячено достатньо уваги вітчизняних та зарубіжних авторів. Зокрема, серед вітчизняних науковців, які досліджують ці проблеми, відзначимо С. І. Бандура, І. Ф. Гнибіденка, А. М. Колода, Е. М. Лібанову, Л. С. Лісогор, В. В. Онікієнка, І. Л. Петрову, В. А. Савченка. Однак дотепер деякі проблемні питання залишаються дискусійними або недостатньо дослідженими. Потребують першочергової уваги проблеми, пов'язані зі специфікою розвитку ринку праці в кризових умовах, визначення стратегічних орієнтирів і тактичних цілей протидії посиленню негативних тенденцій у сфері зайнятості.

Це обумовлює актуальність дослідження проблем ефективності антикризових заходів. Як зазначалось на 98-ій Міжнародній конференції праці у червні 2009 р., «глобальний економічний занепад торкається всіх і унеможлює для будь-якої країни в короткостроковому періоді тиражування свого досвіду виходу з кризи. Якщо всі країни стимулюватимуть свою економічну активність насамперед завдяки зайнятості й соціальному захисту..., є можливість відновити глобальне економічне зростання і торгівлю»¹.

Метою статті є детальний аналіз сучасних тенденцій українського ринку праці та вплив запроваджених у 2009 р. антикризових заходів у сфері зайнятості на стримування безробіття та повернення незайнятих громадян до продуктивної зайнятості.

Напередодні кризи Україна, незважаючи на низькі порівняно з країнами Євросоюзу показники рівня зайнятості, вирізнялась разом з Росією серед країн СНД зростанням зайнятості та скороченням безробіття, тоді як у Молдові, Вірменії, Грузії рівень зайнятості у перехідний період знижувався.

Протягом перших трьох кварталів 2008 р. на ринку праці України простежувались позитивні тенденції зростання зайнятості населення та скорочення безробіття (рис. 1, рис. 2). За 2008 р. рівень безробіття порівняно з 2007 р. не підвищився та склав 6,4% чисельності економічно активного населення, у 2009 р. він підвищився проти 2008 р. на 2,4 в. п. — до 8,8% (рис. 3).

¹ Доповідь Генерального директора МОП Хуана Сомавія «Преодоление глобального кризиса в отношении рабочих мест. Восстановление экономики на основе мер по обеспечению достойного труда» (Женева, 2009 р.).

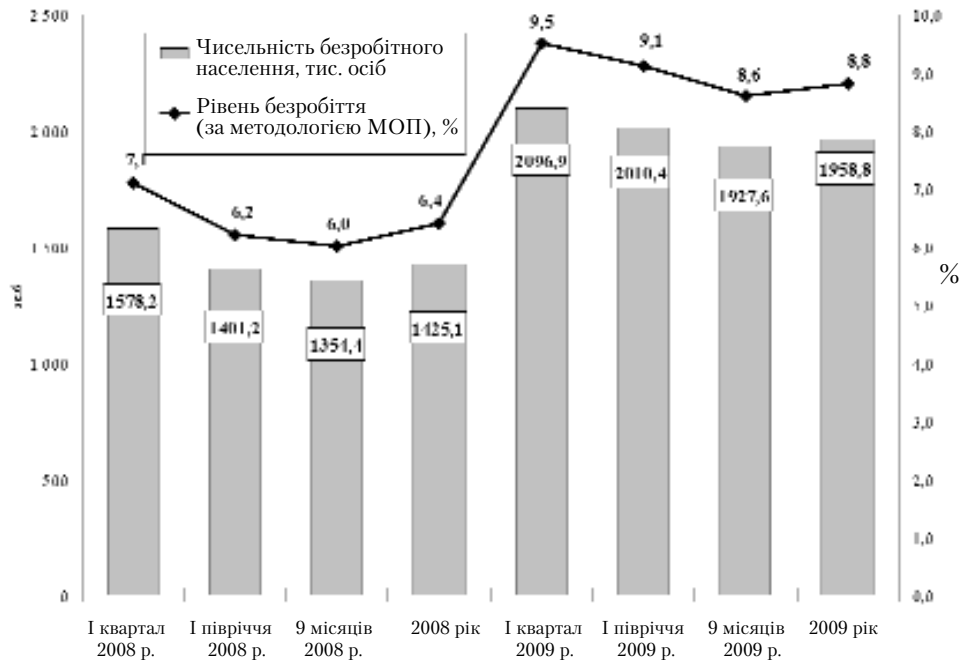

Рис. 1. Чисельність безробітного населення та рівень безробіття (за методологією МОП) *

* Джерело: Державний комітет статистики України

У 2009 р. кількість безробітних зросла порівняно з 2008 р. на 533,7 тис. осіб. (див. рис. 1), з них: серед міського населення – на 429,3 тис. осіб, серед сільського – на 110,4 тис. осіб.

Розглядаючи вплив кризи на український ринок праці, слід підкреслити, що найбільшою мірою він проявився стосовно економічно активного населення, насамперед – найманих працівників у промисловості, будівництві, службовців комерційних банків та фірм, офісного персоналу, обслуговуючих та посередницьких організацій. Саме ці категорії склали переважну більшість звільнених, переведених на роботи у режимі неповного робочого часу, відправлених в адміністративні відпустки, постраждалих від невчасної виплати заробітної плати тощо.

Відзначимо, що ринок праці в Україні відреагував на спад фінансових ринків у США з певною затримкою. Іпотечне житлове кредитування продовжувалося в Україні, як і в Російській Федерації, Казахстані, практично до кінця 2008 р., у будівельній та суміжних галузях ліквідація надлишкової чисельності працівників почалась наприкінці 2008 – на початку 2009 рр. Найбільш руйнівного удару Україна зазнала під дією миттєвого зниження довіри інвесторів, різкого спаду обсягів інвестицій та притоку капіталу. Після тривалого зростання прямих інозем-

них інвестицій за 2000–2007 рр. їх обсяги, які безпосередньо впливали на зростання ВВП, у 2009 р. значно скоротилися. Якщо у 2008 р. в економіку України іноземними інвесторами було вкладено 10 911,1 млн дол. США прямих інвестицій², то вже у 2009 р. – тільки 5634,6 млн дол. США³, що становить 51,6% обсягів 2008 р.

Починаючи з жовтня 2008 р., ажіотажний попит на працівників практично в усіх сферах економічної діяльності та в кожному регіоні змінився на стрімке його скорочення та динамічне зростання реєстрації незайнятих громадян у державній службі зайнятості. Посилився дисбаланс між попитом та пропозицією робочої сили. Упродовж перших трьох кризових місяців 2008 р. попит на робочу силу скоротився утричі, найбільшою мірою – у промислових регіонах – Запорізькій, Дніпропетровській, Донецькій та Харківській областях⁴ (рис. 4).

Під впливом кризи найбільше скорочення чисельності зайнятих відбулося у будівництві, промисловості, діяльності готелів та ресторанів, сільському господарстві. Причиною незайнятості майже 41% незайнятих громадян, що перебували на обліку в центрах зайнятості, було звільнення за угодою сторін згідно зі ст. 36 п.1 КЗпПУ (за адміністративними даними державної служби зайнятості за 2009 р.). У перші кризові місяці обсяги звільнень

² Державний комітет статистики України, експрес-випуск № 34 від 16.02.2009 р.

³ Державний комітет статистики України, експрес-випуск № 35 від 17.02.2010 р.

⁴ Адміністративні дані державної служби зайнятості, 2008–2009 рр.

були надвисокими, що і спричинило «хвилю зростання безробіття» на ринку праці.

У листопаді-грудні 2008 р. були зафіксовані найвищі за останні п'ять років обсяги реєстрації безробітних жителів сільської місцевості, у тому числі працівників сільського господарства. Третину незайнятих громадян, що перебували на кінець 2008 р. на обліку в центрах зайнятості, становили колишні працівники сільського господарства, мис-

ливства, лісового господарства. Певна частина громадян України зареєструвалися в центрах зайнятості як безробітні, сподіваючись на отримання допомоги по безробіттю у зв'язку з падінням платоспроможності та наявністю заборгованості перед банками за отримані позички. Серед безробітних кожен шостий до звернення в центр зайнятості більше року не працював, а кожен п'ятий не мав професії або спеціальності.

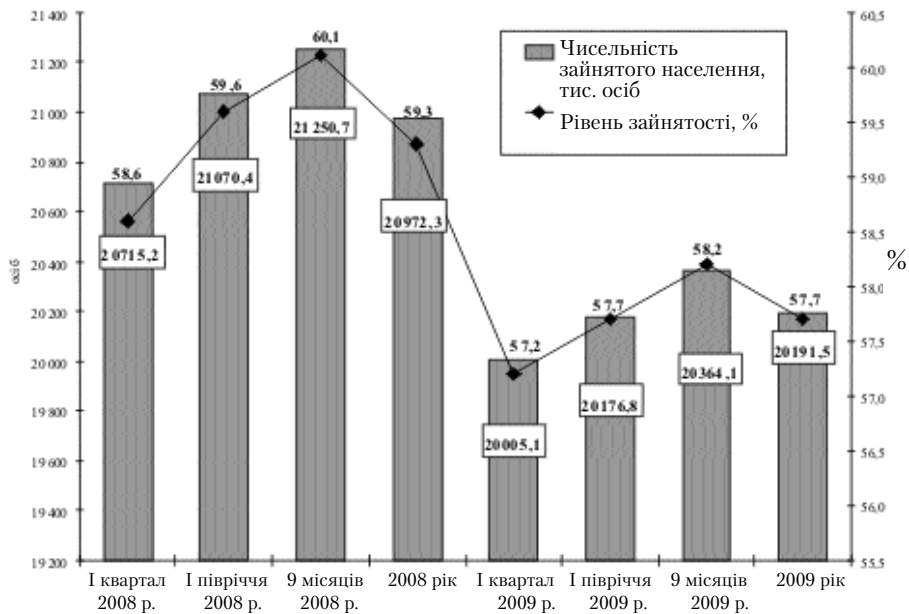

Рис. 2. Чисельність зайнятого населення та рівень зайнятості*

* Джерело: Державний комітет статистики України

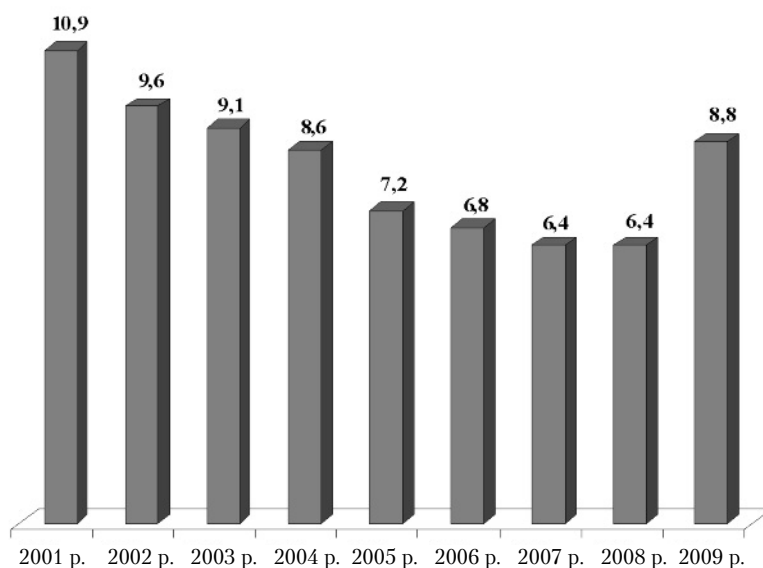

Рис. 3. Рівень безробіття населення (за методологією МОП), % до економічно активного населення**

** Джерело: Державний комітет статистики України

Найбільшими обсяги безробіття в Україні у 2009 р. були у міських поселеннях (1456,8 тис. осіб). Вони майже втричі перевищували чисельність безробітних сільської місцевості. Рівень безробіття серед економічно активного населення у віці 15–70 років у містах склав 9,6% проти 7,2% на селі. Частіше не мали роботи та активно її шукали чоловіки. Чисельність безробітних чоловіків у 1,5 разу перевищувала чисельність шукачів роботи серед жінок. Найбільш суттєво від наслідків світової кризи, як і в усьому світі, постраждала молодь, особливо юнаки. Серед молоді у віці 15–24 роки кожен шостий – безробітний.

У регіональному розрізі найбільші обсяги безробіття спостерігалися у промислово-розвинених регіонах – Донецькій (205,6 тис. осіб), Дніпропетровській (129,4 тис. осіб), Харківській (105,5 тис. осіб) та Львівській (100,5 тис. осіб) областях. Найвища концентрація безробітних або частка тих, хто не мав роботи, активно її шукав та був готовий приступити до роботи, залишалася у Рівненській області (рівень безробіття – 12,7%), Тернопільській (11,3%), Сумській (11,1%), Чернігівській (11,1%), Черкаській (10,8%) областях. Найнижчим рівень безробіття був у м. Києві (6,5%), м. Севастополі (6,7%), Одеській області (6,8%), АР Крим (6,8%).

Динаміка зареєстрованого безробіття в Україні у 2009 р. характеризувалась наступними тенденціями. Упродовж року структура незайнятих громадян за професійно-кваліфікаційним складом динамічно змінювалась. Порівняно з докризовим періодом 2008 р. значно зросли обсяги зареєстрованих безробітних з числа професіоналів, фахівців, особливо

кваліфікованих робітників з інструментом. Серед незайнятих осіб, які перебували на обліку в службі зайнятості, суттєво збільшилась питома вага громадян з повною вищою, базовою, неповною вищою та професійно-технічною освітою за рахунок зменшення на 6 в. п. частки громадян з повною загальною середньою освітою.

Найбільший дисбаланс між попитом та пропозицією на робочу силу за професійним складом був зафіксований державною службою зайнятості серед керівників малих підприємств, менеджерів підприємств, технічних службовців, пов'язаних з інформацією, а також кваліфікованих робітників з інструментом, робітників у галузі точної механіки, ручних ремесел та друкування, робітників, що обслуговують промислове устаткування, машини, а також складальників машин. Чисельність незайнятих осіб – представників найпростіших професій у 9 разів перевищувала попит на них, що свідчить про скорочення потреби підприємств у цій категорії працівників, а також оптимізацію чисельності працюючих на підприємствах саме за рахунок скорочення представників цієї категорії.

Водночас третина світових компаній-роботодавців, незважаючи на кризу, навпаки відчували у цей період труднощі при підборі кваліфікованих працівників. За даними найбільшої світової кадрової агенції Manpower, яка провела опитування 39 тис. компаній, що пропонують роботу у 33 країнах світу, у десятку найпопулярніших на ринку праці професій, окрім кваліфікованих працівників (skilled trades), також увійшли торговельні представники, агенти з продажу, інженери та технічні працівники, управ-

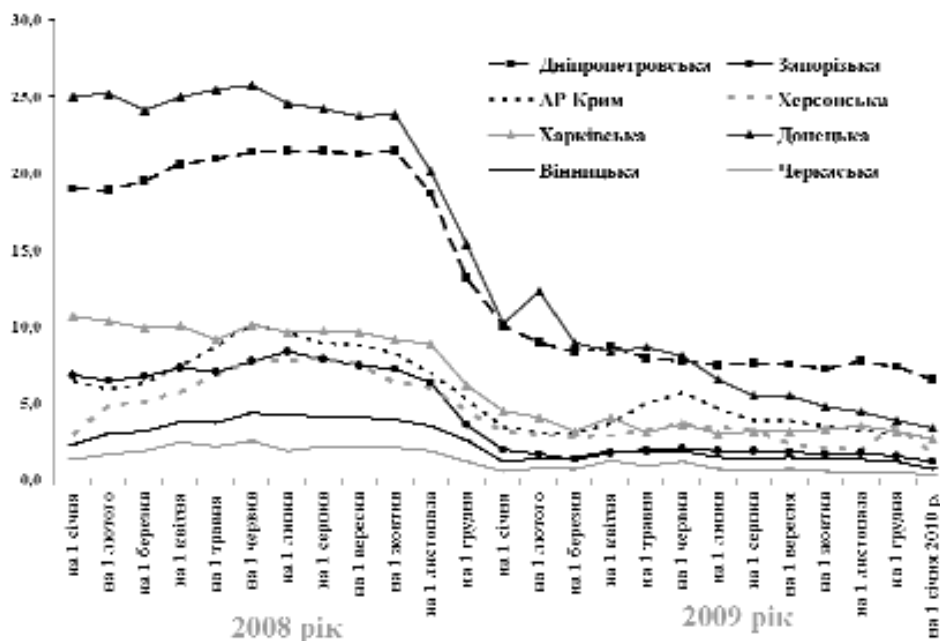

Рис. 4. Кількість вакансій, зареєстрованих у службі зайнятості, тис. одиниць

лінці, виконавчі директори та бухгалтери, водії, рядові робітники.

За рік із початку кризи в Україні середньооблікова чисельність найманих працівників, які одночасно є платниками податків та внесків на загальнообов'язкове державне соціальне страхування, зменшилась майже на 1 млн осіб (рис. 5).

Це позначилося на формуванні доходів бюджетів усіх рівнів та надходженнях до фондів загальнообов'язкового державного соціального страхування. Відповідно, це зменшує можливості фінансування превентивних та активних програм сприяння зайнятості населення за рахунок коштів Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття.

В доповіді Генерального директора Міжнародного бюро праці Хуана Сомавія на 98-й Міжнародній конференції праці (2009 р.) зазначалось, що «пов'язані з кризою ризики для соціальної згуртованості і стабільності занадто великі, щоб їх можна було ігнорувати»⁵. За оцінками МОП, на відновлення зайнятості потрібно щонайменше 5–8 років, а скорочення безробіття може продовжитись навіть за умови досягнення стійких позитивних тенденцій відновлення економіки. Беззаперечно, вихід із кризи для України знаходиться у площині посилення ролі реального сектора економіки, повернення довіри до банків та підтримки платоспроможного попиту на товари та послуги.

Заходи державного регулювання безробіття у період кризи визначені Законом України «Про вне-

сення змін до деяких законів України щодо зменшення впливу фінансової кризи на сферу зайнятості населення» № 799 від 25 грудня 2008 р. та запроваджені з 13 січня 2009 р. Під їх впливом, починаючи з 1 кварталу 2009 р., на ринку праці з'явилися позитивні тенденції щодо зростання обсягів і рівня зайнятості.

Значно зменшились обсяги зайнятості в режимі скороченого робочого дня, утрічі менше працівників перебувають в адмінвідпустках. Саме застосування гнучких форм зайнятості у режимі скороченого робочого дня сприяло гальмуванню безробіття, недопущенню масових звільнень на бюджетотворюючих підприємствах різних видів економічної діяльності, збереженню їх трудового потенціалу. Це – міжнародний досвід, накопичений багатьма країнами, застосування якого дозволило зберегти в Україні понад 1 млн робочих місць, на яких працюють понад 10% загальної кількості кваліфікованих працівників.

Реалізація антикризового законодавства у сфері зайнятості впродовж січня-квітня 2009 р. дозволила загальмувати масове необґрунтоване звільнення працівників за статтею 36 п.1 КЗпПУ (угода сторін) до скасування відповідної норми рішенням Конституційного Суду України від 28 квітня 2009 р. Порівняно з груднем 2008 р., коли після звільнення з цієї причини до центрів зайнятості звернулись і зареєструвались як безробітні 178,7 тис. осіб, вже у березні таких безробітних було зареєстровано тільки 17,6 тис. осіб. Такий ефект антикризового законо-

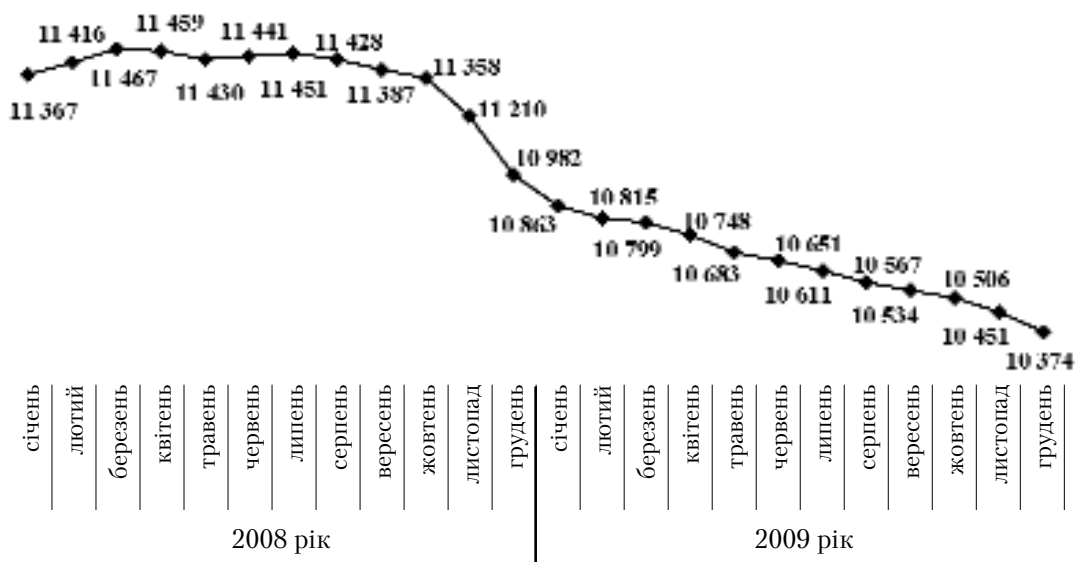

Рис. 5. Середньооблікова чисельність найманих працівників, тис. осіб*

* Джерело: Державний комітет статистики України

⁵ Доповідь Генерального директора МОП Хуана Сомавія «Преодоление глобального кризиса в отношении рабочих мест. Восстановление экономики на основе мер по обеспечению достойного труда» (Женева, 2009 р.).

давства був непередбачуваним. Водночас, удвічі скоротились обсяги звільнень за статтею 40 п.1 КзпПУ (зміни в організації виробництва та праці). Зменшилась, порівняно з попереднім роком, на 82 тис. чисельність безробітних з колишніх членів особистих селянських господарств.

Дещо стабілізувати ситуацію дозволила реалізація законодавчих норм щодо мінімізації утриманських настроїв, підвищення мотивації до пошуку підходящої роботи та оперативного працевлаштування на актуальні вакансії за сприяння державної служби зайнятості. Адже в період кризи регулювання процесів на ринку праці не може відбуватися звичними методами, які застосовувались на етапі підйому економіки, скорочення безробіття та нестачі кадрів. Беззаперечно, важливим чинником мінімізації негативних наслідків кризи на ринку праці виявилось застосування страхової моделі забезпечення соціального захисту населення від безробіття. Це найбільше надбання і результат соціального діалогу.

Однак прийняття антикризових заходів у сфері зайнятості та безробіття не вирішило автоматично усіх проблем. Найгірші ознаки розбалансованості українського ринку праці, на жаль, зберігаються і на початку 2010 р. Звуження попиту на робочу силу, що поєднується зі зменшенням можливостей створення робочих місць, відбиває реакцію ринку праці України на світову фінансову кризу у 2010 р. І це лише верхівка більш глибоких і тривалих суперечностей у сфері зайнятості, що накопичувались десятиліттями.

Нині, коли ринок праці України лише очікує позитивних сигналів макроекономічного оздоровлення, діяльність державної служби зайнятості спрямо-

вана на досягнення рівноваги між попитом та пропозицією робочої сили. За січень-лютий 2010 р. за сприяння державної служби зайнятості були працевлаштовані понад 71 тис. незайнятих громадян та набули нових професійних знань і навичок на замовлення роботодавців ще близько 39 тис. осіб, майже 30 тис. осіб були залучені до оплачуваних громадських робіт. Серед пріоритетів діяльності державної служби зайнятості у 2010 р. — підвищення результативності співпраці з роботодавцями, яке має забезпечити поступове досягнення докризових обсягів надання соціальних послуг усім шукачам роботи, суттєве розширення кола роботодавців — надавачів інформації про вакантні робочі місця, прискорення укомплектування вакансій з одночасним пришвидшенням працевлаштування незайнятих громадян. На 98-ій Міжнародній конференції праці в Женеві (2009 р.) було визнано, що служби зайнятості ніколи ще не мали такого важливого значення, як у період криз, адже безробіття у світі, за висновками МОП, зростатиме до кінця 2010 р.

Звісно, ринку праці якнайшвидше потрібні позитивні сигнали. За макроекономічним прогнозом на 2010 р. рівень безробіття серед економічно активного населення у віці 15–70 років передбачається на рівні 8,1%. Разом з тим, для цього мають запрацювати не лише фактори макроекономічного зростання, а й сформуватись соціальний капітал, складовою якого є довіра у відносинах соціальних партнерів. Українським феноменом на шляху подолання кризи має стати соціальний діалог як підґрунтя розвитку соціальної відповідальності бізнесу, соціальної згуртованості людей праці та соціальної стабільності в країні.

Передплачайте, читайте науково-економічний та суспільно-політичний журнал

Часопис розрахований на тих, хто цікавиться проблемами праці, соціально-трудових відносин, ринкових перетворень тощо.

Періодичність виходу — 8 номерів на рік.

Повідомляємо, що оформити передплату можна в будь-якому поштовому відділенні або пункті передплати

Україна:
Аспекти праці
Індекс — 74541

Вартість передплати на журнал «Україна: аспекти праці» на 2010 р.:
на рік — 80 грн 76 коп.
на півроку — 40 грн 38 коп.
на квартал — 20 грн 19 коп.